

KRISTINA LUNDBLAD

DEMOKRATINS PRIS OCH LITTERATURENS VÄRDE

Böcker, politik och marknad i ljuset
av 2002 års svenska bokmomssänkning

Den 1 januari 2002 sänktes momsen på böcker och tidskrifter i Sverige från 25 procent till 6 procent. Sänkningen var kulturpolitiskt motiverad. ”Att förbättra villkoren för litteraturen och läsandet är en av regeringen högt prioriterad fråga”, förklarar man när förslaget läggs fram i september 2001 och regeringen skriver också att ”[m]ålet med statens insatser på området är att stimulera en varierad utgivning av kvalitetslitteratur samt att öka tillgången till och intresset för litteratur i alla grupper”.¹

Böcker, litteratur och läsning är distinkta fenomen men de hänger intimt samman och de blandas ofta ihop, faktiskt i så hög grad att man kan tala om en naturalisering av begreppens förmenta synonymitet. Det uppfattas inte som underligt att påstå att ”flitigt läsande påverkar oss positivt” utan att något om läsningens innehåll nämns (det kan ju röra sig om tortyrinstruktioner, barnpornografi eller nazistisk propaganda) eller att säga att man läst Dan Browns senaste bok fastän författaren inte skriver böcker utan texter: ”Böcker skrivs inte alls. De tillverkas av skrivare och andra hantverkare, av arbetare och andra tekniker, av tryckpressar och andra maskiner”, som Roger E. Stoddard påpekat.²

Sammanblandningen av fenomenen och deras egenskaper orsakar sällan problem i var-

dagslivet men kan få underliga konsekvenser inom andra sfärer. Denna artikel handlar om momssänkningen på böcker i Sverige 2002 och om hur den politiska beslutsprocessen och debatten kring frågan präglades av nämnda sammanblandning, det vill säga av en problematisk uppfattning av relationen mellan böcker, litteratur och läsning.

Min utgångspunkt är bokhistorisk och materialitetskulturell och artikeln en fallstudie över *hur boken gör politik*. Jag menar att boken skapar politiska effekter genom de specifika egenskaper som utmärker den som föremål. Den gör det alldeles oavsett vilket innehåll den har, men den gör det *för att* den har det vi kallar ”innehåll”, det vi avser när vi frågar vad boken ”handlar om”. Bokens ”innehåll” går utöver bokens fysiska materialitet, utöver papperet och tryckfärgen, men betingas och formas samtidigt av materialiteten. Innehållet är det vi måste avkoda när vi läser, det är den fysiska textens abstrakta meddelande, det som texten säger oss. Bokens funktion, att förmedla textens abstrakta innehåll, ger boken en ideologisk laddning. Det är på grund av denna laddning boken skapar politiska effekter, oavsett vilket innehåll den har. Detta gör också att boken kan användas som politiskt verktyg.

DISTRIBUTION OCH DELANDE

En generell sänkning av priset på böcker, som momsänkningen var tänkt att leda till, kan ses som en förändring i bokens distributionssystem. Utformningen av distributionssystemen för böcker är en viktig faktor inte bara för bokmarknaden utan för samhällets informationsförsörjning i vidare mening. Systemen för böckers prissättning, spridning och försäljning bestämmer tillgången till böcker men påverkar även utbudet av litteratur – vad som ges ut, hur och var det säljs, hur det exponeras i handel och i media. Som en följd av detta påverkar distributionssystemen också, mer eller mindre, vad det är vi läser.

Om man ska förstå vad detta betyder i en djupare mening måste man också ta hänsyn till sådant som ägandeförhållanden, kontrollstrukturer och konkurrenssituationer och man måste vara medveten om att olika distributionssystem ger olika effekter. En bokmarknad som, exempelvis, domineras av ett fåtal starka konglomerat får lätt en monopolartad karaktär som missgynnar mindre aktörer. Konglomeratens sofistikerade affärsstrukturer främjar principiellt kommersiella intressen framför andra eftersom huvudsyftet är att tjäna pengar. Internetbokhandeln tenderar att slå ut den fysiska bokhandeln men gör samtidigt böcker från hela världen enkelt tillgängliga också i den mest utpräglade glesbygd. Den fysiska bokhandeln gör å andra sidan boken synlig och närvarande i det offentliga rummet på ett sätt som internetbokhandeln inte förmår. Ett system med fasta bokpriser fungerar i vissa avseenden som ett skydd av mångfald i titelutbudet – i litteraturen – medan en momsänkning med åtföljande prissänkning snarare gynnar boken som handelsvara.

De olika distributionssystemen utövar alltså, till följd av sina skilda effekter, ett inflytande på synligheten och tillgänglighetsgraden av både böcker och av olika sorters ”innehåll”. De påverkar också var böcker syns, vilka platser de

finns på. Med bokhandelns strukturomvandling har en stor del av bokförsäljningen flyttats över till nätet. Den fysiska bokhandeln har blivit alltmer sällsynt medan så kallade pockettställ, ofta utplacerade vid kassorna i matvarubutiker, blivit en vanlig syn. I dessa erbjuds ett begränsat antal titlar, utvalda enligt kriteriet ”bäst säljande”. I många kommuner är dessa böcker de enda synliga böcker till försäljning i det offentliga rummet.³ I debatten kring momsen återkom ofta, som vi ska se, uppfattningen att böcker och litteratur bidrar till att forma samhället och människors liv och tankevärldar. Om man tror det, är rimligtvis frågan om hur det går till när människor tillägnar sig böcker och litteratur viktig. Frågan är central för en förståelse av momsänkingsproblematiken. I grund och botten handlade momsfrågan om huruvida marknadsmekanismerna fungerar på ett sådant sätt att den kulturpolitiska strävan efter ökad kvalitet och mångfald inom såväl litteratur som läsning kan uppnås genom marknadens försorg eller om människors lust och förmåga att tillgodogöra sig det som erbjuds och att söka upp det som inte är omedelbart synligt och lättillgängligt kräver andra sorters insatser för att utvecklas.

Jacques Rancières begrepp *le partage du sensible* – ”delandet av det sinnliga” eller, kanske hellre, det förnimbara eller erfarbara, handlar om hur möjligheten att erfa och erfara betingas av ett fördelande av ”rum och tider, av platser och identiteter, av röst och läte, av det synliga och det osynliga” – beståndsdelar som antingen ingår i eller avskiljs från det gemensamma.⁴ *Partage* betyder både delning, uppdelning och andel, och *delandet* upprättar det gemensamma samtidigt som det fungerar utestängande.⁵ Om man tar läskunnighet som exempel, kan man, förenklat, se det att lära ut läsning som ett sätt att inlemma människor i den gemenskap där läskunnighet har en avgörande betydelse. Att lära sig läsa på egen hand, i ett samhälle utan allmän skola, är ett sätt att

själv ta sig in i denna gemenskap. Att se till att exempelvis flickor och kvinnor inte får lära sig läsa är ett sätt att stänga dem ute från nämnda gemenskap.

Det kulturpolitiska motivet bakom moms-sänkningen rymde en strävan efter att fler människor skulle inlemmas i den gemenskap som delar läsande och litteraturintresse, och att den litteratur som står oss till buds skulle bli mer varierad och i högre grad inrymma ”kvalitetslitteratur”. Ur det perspektivet framträder målen för den politiska insatsen som besläktade med den typ av förändringar Rancière brukar avse när han utlägger sina begrepp *le partage du sensible* och *politique (la politique)* – att de som inte varit delaktiga blir delaktiga, att delandet ”introducerar nya subjekt och objekt på det gemensamma scen” – men frågan är vad det fanns för samband mellan målen och åtgärden.⁶

Politik i Rancières mening är något annat än det man i allmänt språkbruk avser med begreppet. Det är ”an activity of reconfiguration of that which is given to the sensible”, något som rubbar den ordning som är styrande, en ordning som bland annat etableras och administreras av det vi i dagligt tal menar med ett politiskt system.⁷ Politik i ordinär mening vidmakthåller alltså normalt sett ordningen snarare än rubbar den. I processen kring moms-sänkningen kan man emellertid urskilja båda typerna av politik – den ordinära och den ranciérska – och i artikeln undersöker jag i vilken mån de sammanföll. Den ordinära utgörs av själva reformens innehåll – att förändra skattenivån på en viss typ av handelsvara, nämligen boken. Den ranciérska utgörs av det övergripande kulturpolitiska motivet – att introducera nya läsare och mer varierad läsning i det gemensamma. I debatten kom dessa skilda politiker att framstå som en och densamma. Det tyder i sin tur på att debatten byggde på bestämda uppfattningar om hur litteratur, läsning, böcker och konsumtion hänger samman.

Dessa uppfattningar undersöks i artikeln. Efter en genomgång av centrala drag i moms-sänkningens processen återkommer jag till Rancières tankegångar och frågan om de politiska målens medel och effekter.

ARGUMENTEN FÖR MOMSSÄNKNINGEN

Momssänkningen föregicks av en decennielång och efterhand alltmer intensifierad debatt i medier och riksdag. Kristdemokraterna hade redan 1993 lämnat in en motion i frågan och under de följande åren hade parti efter parti anslutit sig till kravet på sänkt bokmoms.⁸ Svenska Förläggareföreningen (SvF) hade i samarbete med bland andra Svenska Bokhandlareföreningen och Svensk Biblioteks-förening drivit en intensiv kampanj och flera olika utredningar hade tagits fram: SvFs *Att sänka bokmomsen. En analys*; Statens kulturråds *Sänkt bokmoms. Undersökning och analys*; SvFs *Att sänka bokmomsen. En granskning av Statens kulturråds bokmomsberäkning*, samt Kulturdepartementets *Kulturpolitiska effekter av en eventuell sänkning av bokmomsen. En rapport*, samtliga offentliggjorda år 2000, i ovan nämnd ordning.⁹

Argumenten för en sänkning av bokmomsen tog sikte på litteraturens och läsningens betydelse för individens och samhällets utveckling. I förordet till SvFs analys, som publicerades i januari, skriver förläggareföreningens dåvarande ordförande Lars Grahn att: ”[d]et är lätt att vinna gehör för synpunkten att hög bokmoms strider mot våra föreställningar om yttrandefrihet och demokrati, mot utbildningens och kunskaps-spridandets idé och att den försvårar värnandet om det svenska språket”, och analysens författare, företagsekonomerna Dan Ahlmark och Bengt Brodén, menar att man ”[u]tan att överdriva” kan ”säga att hela vårt politiska system – demokratin i sin nuvarande form – i grunden bygger på människor och idéer för vilka boken är en nödvändig komponent”.¹⁰ Ahlmark och

Brodin sätter också momsfrågan i relation till nationens ekonomiska utveckling: ”När andelen högutbildade är större i de flesta andra länder än i Sverige, är det lätt att förstå att bara vår kreativitet hindrar oss i framtiden från att sjunka *ytterligare* i relativ levnadsstandard gentemot andra. Och om syftet är att utbildningsmässigt snabbt anpassa sig till den nya världen – en fråga om överlevnad för Sverige som livskraftig nation – är just läsning grundläggande.”¹¹

Argumenten i riksdagspartiernas motioner är påfallande lika dem i SvFs analys. I september 2000 skriver Vänsterpartiet att ”[v]i är övertygade om att en sänkt bokmoms tillsammans med andra läsfrämjande åtgärder skulle gynna läsandet och därmed leda till andra värden, som är svåra att mäta i ekonomiska termer”, och i oktober skriver Moderaterna att ”[v]i tror att effekterna av en momssänkning skulle vara till gagn både för det svenska språkets utveckling och för den svenska demokratin”.¹² Folkpartiet menar, i september samma år, att ”[b]ättre läsförståelse och mer läsning är en fantastisk investering, därvars [sic!] avkastning i kunskapsområdet kommer att vara stor i form av högre livskvalitet, bättre demokrati, större tolerans och starkare tillväxt” och de säger vidare att det ”behövs en kraftfull politisk markering att böcker och läsning är viktigt för demokratin, den personliga utvecklingen, vårt kulturarv och det svenska språket”.¹³

Året före momssänkningen publicerade branschen och flera av riksdagspartierna en gemensam debattartikel i *Aftonbladet*. Artikeln är undertecknad av SvF och en lång rad andra företrädare för bokmarknaden samt SACOs studentråd, Kungliga biblioteket, Svenska barnboksinstitutet och företrädare för Kristdemokraterna, Folkpartiet, Centern och Miljöpartiet.¹⁴ Under rubriken ”Sänk bokmomsen så får vi smartare barn”, framställer man momssänkningen som ett löfte om ökad läsning, bättre utbildningsvillkor och gynnsammare utveckling för Sverige som nation.¹⁵

MOMSSÄNKNINGENS EFFEKTER

De riksdagspolitiker som röstade igenom skattesänkningen på böcker 2001 satte alltså stor tilltro till momssänkningens effekter. Men vad visste man egentligen mera säkert om effekterna? Fanns det några belägg för att förlagen skulle låta hela momssänkningen slå igenom i bokpriset (och inte öka sina marginaler genom att tillskansa sig en del av det utrymme sänkningen upplät) och att prissänkningen skulle bli bestående på lång sikt? Vilka var de främsta villkoren för åtgärden? Fanns det kanske till och med belägg för att de kulturpolitiska målen kring kvalitetslitteratur och ökad läsning skulle uppnås?

Den analys som först publicerades var SvFs. Analysens författare använder (liksom Kulturrådet och Kulturdepartementet gör i sina analyser) begreppet *priselasticitet*, vilket avser den påverkan en förändring av en varas pris har på efterfrågan av varan. De räknar med att boken har en långsiktig priselasticitet på omkring -1, vilket innebär att efterfrågan ökar lika mycket som priset sjunker. Om momssänkningen fick fullt genomslag i priset skulle det medföra en prissänkning på 15 procent.¹⁶ Konsumenterna skulle inte lägga mer pengar på böcker än de gjorde före momssänkningen, men eftersom böcker blivit billigare skulle de få fler böcker för samma summa. Förlagen skulle därigenom få en volymökning på 15 procent. När en sådan ökning uppstår inträffar emellertid också något annat: kostnaden för varje sålt exemplar sjunker. Det skulle möjliggöra, menar Ahlmark och Brodin, framtida större upplagor och/eller ytterligare prissänkningar. Summan av dessa effekter blir, enligt SvFs analys, en potentiell volymökning på omkring 25 procent.¹⁷ Att förlag och bokhandel skulle öka sina marginaler genom att behålla en del av momssänkningen finns det, enligt författarna, inget som tyder på eftersom konkurrenssituationen på bokmarknaden hindrar detta.¹⁸

När Statens kulturråd lät statistikern Johan

Hagman analysera frågan – främst med sikte på momssänkningens effekter på statsfinanserna – bekräftades vissa delar av SvFs analys. Oavsett om efterfrågan ökar eller inte kommer förlagens bruttointäkter att öka, visar Hagman.¹⁹ Om priselasticiteten verkligen är ”minst -1”, som SvFs analys säger, genererar det låga priset en markant försäljnings- och volymökning.²⁰ Då vore det oklokt av förlagen att höja priset. Om priselasticiteten ligger under -1 skulle det i sin tur betyda att efterfrågan *inte* ökar bara för att priset sjunker och då finns det, menar Hagman, ingen rationell anledning för förlagen att inte höja priset.²¹

Att momssänkningen skulle leda till ökad försäljning av böcker och en därmed sammanhängande ökning av förlagens bruttointäkter var alltså två av de effekter som man kunde förutse med bestämdhet. Ökningen var förvisso en estimering, men den byggde på det sannolika antagandet att svenskarna inte skulle lägga ner *mindre* pengar på bokinköp efter sänkningen än de hade gjort före den. Ett tredje och synnerligen intressant resultat av beräkningarna var följande: Om SvFs bedömning av bokens priselasticitet var korrekt skulle förlagen ha tjänat på att sänka priset själva, även utan en momssänkning. De exempel Ahlmark och Brodin anför på lokala bokhandlare som under 1990-talet själva ”tagit bort moms”, det vill säga genomfört kampanjer där de sänkt priset på vissa böcker med en summa som motsvarade den 25-procentiga momsen och därigenom ökat sin försäljning och sina intäkter, visar just detta.²² Kulturrådets analys noterar saken i förbigående men i övrigt tycks detta anmärkningsvärda förhållande inte ha diskuterats.²³

En tredje, garanterad effekt var att staten skulle få ett betydande inkomstbortfall om skatten på böcker sänktes från 25 till 6 procent.²⁴ I kulturrådets analys beskrivs tre beroende på priselasticitetens utfall skilda nivåer på bortfallet. Om efterfrågan ökade mindre än prissänkningen skulle statens inkomster mins-

ka med 850 miljoner kronor. Vid en efterfrågeökning av den nivå som SBF genomgående angav som den lägsta plausibla (priselasticitet -1) skulle bortfallet bli 930 miljoner kronor och vid en ökning som var större än prissänkningen skulle staten gå miste om 1 020 miljoner kronor, det vill säga drygt en miljard.²⁵ Siffrorna gäller per år och beräknades med 1998 års bokmomsintäkter som utgångspunkt.²⁶

I SvFs granskning av kulturrådets beräkningar underkänns bortfallskalkylerna med hänvisning till en, som författarna uppfattar det, bristande insikt hos kulturrådet om hur momsreglering mellan staten och landets kommuner fungerar. Eftersom kommunerna kompenseras av staten för sina momsutlägg kan man inte, menar de, räkna in moms-bortfallet från kommunernas bokköp. I ”scenario 2” (priselasticitet -1) skulle bortfallet enligt Ahlmark och Brodin istället för 930 miljoner hamna på 634 miljoner kronor.²⁷

Att statens inkomstbortfall, beräknat till mellan 600 miljoner och en miljard kronor per år i 1998 års siffror, var långsiktigt bestående visste man. Däremot kunde ingen säga något säkert om hur mycket priset på böcker skulle sjunka eller hur långvarig den lägre prisnivån skulle bli. När det gällde de senare frågorna lutade sig Ahlmark och Brodin mot ett par lokala, svenska experiment samt några olika studier av utländska bokmarknader, däribland den finska.²⁸ ”[I]ngen har hävdats annat än att statistiken visar att konsumenterna fick åtnjuta den fulla prissänkningen” skriver de.²⁹ I en diskussion kring hur långvarig en prissänkning kunde förväntas bli menar de att det inte finns någonting som ”stöder ett antagande om att den långsiktiga elasticiteten är lägre än den kortsiktiga”.³⁰

I den rapport Kulturdepartementet lät ta fram gjorde John Erik Forslund, jurist och vid tiden direktör på Författarförbundet, en ingående genomgång av den finska momssänkningen. Den 1 juni 1994 sänktes bokmomsen från 22 till 12 procent och 1998 vidare ner till

8 procent.³¹ Samma år genomförde det finska konsumentverket en prisjämförelse som visade att priserna hade sjunkit med 8 procent i genomsnitt.³² Tittar man på en längre period blir resultatet emellertid ett annat. Vid 1990-talets början hade bokpriserna i Finland ökat med cirka 15 procent på två år ”trots den allmänna ekonomiska tillbakagången i landet” skriver Forslund. När momsen sänktes 1994 sjönk priserna markant men 1996 började de stiga och i januari 1997 hade de finska bokpriserna åter samma prisläge som de haft före momssänkningen.³³ Här hade man således ett exempel på en prissänkning till följd av en momssänkning som *inte* blivit långvarig och Forslunds slutsats, som inte bara bygger på det finska exemplet, är ”att man får sätta ifråga den förhoppning som många kan ha att en sänkning av bokmomsen automatiskt skulle leda till varaktigt lägre bokpriser och fler sålda böcker”.³⁴ En rad olika rapporter och utredningar som ingått i Kulturdepartementets undersökning talade dessutom ”snarast för att en sänkning av bokmomsen skulle leda till att handelns marginaler förbättras”, något som också Statens kulturråds analys höll för troligt.³⁵

EKONOMINS ÖVERGÅNG I ESTETIK

Som framgått rymde argumenten för momssänkningen en rad antaganden om hur böcker, läsning och litteratur hänger ihop. När momssänkningen väl var genomförd och skulle omsättas i praktik blev tjänstemännen på Skatteverket ibland tvungna att förhålla sig till dessa antaganden och ta ställning till frågan om vad böcker och andra trycksaker egentligen är för något. Följande utdrag ur ett av Skatteverkets ställningstaganden illustrerar den problematik det till synes självklara rymmer. De ”KN-nummer” texten hänvisar till avser den ”kombinerade nomenklaturen” i tulltaxan, ett klassifikationssystem för handelsvaror som används vid hantering av tullfrågor, handelsstatistik med mera.³⁶

Stick- och virkbeskrivningar, sömnadsmönster, byggbeskrivningar, matrecept och liknande trycksaker innehåller oftast en kortfattad skriftlig och ibland även en tecknad beskrivning samt eventuella mönsterdelar. Trycksakerna beskriver och instruerar användaren hur denne ska gå tillväga vid viss tillverkning/tillagning. Dessa varor kan ha form och utseende av t.ex. en broschyr eller ett häfte men rubriceras i allmänt språkbruk som t.ex. stick- och virkbeskrivningar, sömnadsmönster pga. sin funktion. En tolkning med ledning av tulltaxan måste då göras. Skatteverket anser inte att trycksakerna kan omfattas av KN-nummer 4901 eftersom de inte i första hand är avsedda för läsning. De består typiskt sett inte i huvudsak av redaktionell text utan en stor del utgör ritningar och teckningar som beskriver hur användaren praktiskt ska gå tillväga. Skatteverket anser att beskrivningarna inte är avsedda för läsning utan istället är instruktioner avseende viss tillverkning/tillagning till användaren. Någon av de övriga tänkbara KN-numren 4902–4905 passar inte heller utan trycksakerna är istället att hänföra till KN-nummer 4911. Varorna omfattas således inte av den lägre skattesatsen. Om däremot stick- och virkbeskrivningar m.m. har samma form och utseende som en bok eller tidning så torde varan enligt allmänt språkbruk rubriceras som bok eller tidning i stället för efter dess funktion varför de omfattas av skattesatsen 6 procent.³⁷

Avsnittet aktualiserar de intrikata relationerna mellan funktion, användning, dokument, form, text, läsning och läsningens syfte och verkan. Tulltaxan säger givetvis ingenting om detta, den räknar endast upp ett antal varutyper. Under nummer 4901 rör det sig om: ”tryckta böcker, broschyrer, häften och liknande tryckalster, även i form av enstaka blad”.³⁸ Skatteverkets koppling mellan tulltaxan och kriteriet ”avsedd för läsning” har alltså sannolikt att göra med momssänkningens kulturpolitiska syfte och de samband mellan form och funk-

tion som underförstods när insatsen ”momssänkning” antogs kunna ”stimulera en varierad utgivning av kvalitetslitteratur” och ”förbättra villkoren för litteraturen och läsandet”.

Men man kan inte virka med en virkbeskrivning. Den grundläggande funktionen hos ett dokument, en trycksak, är att representera ett språkligt meddelande och oavsett meddelandets karaktär är det genom läsning man tar del av representationen – texten – också om den handlar om virkning. Det är på detta sätt dokument, exempelvis böcker, och läsning hänger samman. Också virkbeskrivningar är alltså i första hand ”avsedda för läsning”.

I debatten kring momssänkningen kom böcker och läsning emellertid att hänga samman på en mängd andra sätt också och när man i efterhand tar del av argumentationen och betänker att det var med den lagändringen drevs igenom, framstår momssänkningen 2002 som ett sällsamt slags transsubstantiationsnummer där staten och marknaden med gemensamma krafter förvandlade trycksaker till (skön)litteratur och konsumtion till läsning. Som vinet under nattvarden blir till Kristi blod, övergick ekonomi i estetik i riksdagens debatter och i Svenska Förläggareföreningens och de andra marknadsaktörernas lobbyprodukter. Förvandringsnumret inbegrep också marknaden övergång i politik – det blev nu marknaden som genom sina låga bokpriser skulle säkra utbildning, kunskapsutveckling, demokrati och den svenska välfärden. En sänkning av bokmomsen blev liktydigt med ökad läsning och framställdes därtill som ett nära nog avgörande villkor för nationens räddning undan demokratis på oklara grunder förmodade sönderfall.

Men momssänkningen handlade i praktiken om att handelsvaran bok, och en mängd andra trycksaker, skulle få en lägre skattesats. Detta kunde göra att priset sjönk på både kort och lång sikt men det var en konsekvens man bara kunde spekulera i. Det var sålunda inte läsning och litteratur som blev mer lättillgängliga utan

boken. Ändå var det läsning och litteratur som stod i centrum för den kulturpolitiska förändringen av finanspolitiken kring boken som handelsvara och ”litteratur” tolkades mer eller mindre genomgående som skönlitteratur.³⁹

Bakom allt detta kan man skönja en uppfattning av boken som ett föremål som är och gör gott i sig. Att köpa böcker blir liktydigt med läsning och läsning med litteratur. Litteraturens värde kan inte mätas i ekonomiska termer, det hör till estetikens intresselösa regim och därmed blir också boken ett föremål som konsumeras intresselöst.

Idéerna kring den intresselösa estetiken brukar anses gå tillbaka på romantiken. Processen som leder fram till dem kan dock spåras till det sena 1600-talet då den expanderande penningekonomin skapade ett behov av verktyg för att förstå och handskas med relationen mellan handel och vinstintressen å ena sidan, och dygd och moral å den andra.⁴⁰ I *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776) erbjöd Adam Smith sådana verktyg. Smith menar, förenklat uttryckt, att penningekonomin är politiskt neutral och att fri handel leder till lycka och frihet för alla, eftersom det automatiskt uppstår en balans när alla eftersträvar att berika sig själva. Teorin byggde på tidigare moralfilosofers (till exempel Shaftesbury) etiska modeller där det Sköna inte var separerat från det nyttiga och där egenintresse och begär efter världsliga ägodelar hölls i schack genom en ”intresselös” attityd, det vill säga ett slags neutral, osjälvisk hållning.

I sitt tidigare arbete, *The Theory of Moral Sentiment* (1759), hade Smith omsatt denna föreställning genom att förklara att handelsvaran hade både en nytto- och en skönhetsaspekt, men i *The Wealth of Nations* överger han tanken om det Skönas nytta och etablerar istället idén om de två värdena: bruksvärde (use value) och bytesvärde (exchange value). Hur dessa relaterar till varandra och hur bytesvärdet ska kunna mätas förblir komplicerade frågor, speciellt när

frågan om smak och omdöme kommer in i bilden. Idén om den intresselösa, icke-exploaterande hållningen omsätts efterhand i diskurser där nytta skiljs från nöje, ekonomi från estetik. Ekonomi kommer att handla om kvantitet, estetik om kvalitet. Den intresselösa attityden kommer att förknippas med de sköna konsterna medan den ”intresserade” hållningen, den som förväntar sig något tillbaka av föremålet för sitt intresse, kommer att förknippas med ekonomi.

Separationen mellan estetik och ekonomi blev dock aldrig fullständig. Som framgår av exempelvis momsänkingsdebatten har de båda diskurserna fortsatt att överlappa varandra och fortsatt att visa på den gemensamma problematiken, värdebegreppets mångtydighet. Genom att gynna handelsvaran bok med en kulturpolitiskt motiverad skattesänkning skulle läsning och kvalitetslitteratur stimuleras, vilket i sin tur skulle främja såväl den personliga utvecklingen som den svenska levnadsstandarden. *Vad* som skulle läsas var en icke-fråga, det var läsning i sig det handlade om. I praktiken kom emellertid den läsning som till synes saknar syfte, som inte omedelbart leder till en konkret handling utan är *god i sig* att avskiljas från den läsning som mer direkt tycks syfta till en påföljande aktivitet, en läsning som inte är lika god (varför de dokument som möjliggör den inte ska ha 6 procents moms enligt Skatteverkets tolkning). Funktionen hos exempelvis en roman uppfattas enligt detta synsätt som ”läsning”, eller ”erbjudande av möjligheten att läsa” och funktionen hos en virkbeskrivning som ”virkning” eller ”erbjudande av möjligheten att virka”. Läsning blir sålunda lika med läsning av texter ”utan funktion” medan läsningen av texter ”med funktion” inte är läsning utan användning.

Denna syn på läsningens koppling till innehållet är vida spridd och den har så att säga smittat av sig på de dokument genom vilka de texter som läses med nödvändighet måste förmedlas. Boken, som förvisso kan innehålla vilka typer av texter som helst, exempelvis

virkbeskrivningar, har kommit att förknippas med läsning för läsandets egen skull, medan broschyrer och häften, som förr var vanliga publikationsformer för bland annat romaner, inte med samma självklarhet förbinds med den intresselösa läsningen utan ofta förknippas med en läsning som har syftet att leda till en konkret handling. Läsning av texter ”utan funktion” inordnas i estetikens fält och boken får i linje med denna logik en speciell status som gör att den inte kan betraktas som vilken handelsvara som helst.

Boken som materiell form blir alltså en garant för såväl det Sköna som det Goda, också i det ekonomiska systemet. Man kan i detta sammanhang göra en koppling till Rancières påpekande om att det i botten av politiken finns en estetik, ett hänvisande av skilda fenomenens platser och uppgifter.⁴¹ I kulturpolitiken kring momsänkningen handlade det inte om skilda individers uppgifter utan om bokens plats och funktion. Genom att öka bokens synlighet med hjälp av lägre priser skulle dittills ”osynliga” sorters innehåll, läsare och kompetenser automatiskt dras in i litteraturläsandets gemenskap. Det var alltså boken som sådan som skulle utföra politiken, en politik med ambitionen att, om man tolkar den i linje med Rancière, ”[introducera] nya subjekt och objekt på det gemensamma scen”.⁴²

Att Skatteverkets tjänstemän fick dessa estetiskt teoretiska komplikationer på halsen kan nog bara förklaras med den blandning av fromma förhoppningar och bristande precision som präglade processen kring det politiska beslutsfattandet. Det som framstår som särskilt oklart är hur den ökade läsning alla efterfrågade skulle generera de effekter som lyftes fram – en blandning av höjd kunskapsnivå, ökad språkkänsla, livskvalitet, tolerans, stärkt demokrati och tillväxt – när innehållet i läsningen aldrig ringades in men samtidigt underförstås vara av det intresselösa slaget.

Det var här de fromma förhoppningarna

om litteraturens och läsandets självalstrande godhet kom in. Föreställningen om litteratur och läsning som något odelat gott har Magnus Persson gett en ingående behandling av i *Den goda boken* (2012). Persson talar om ”myten om den goda litteraturen” vilken han menar är nära besläktad med myten om den goda kulturen, och bland de båda myternas utmärkande element räknar han upp ”förgivettagandena av godheten” och ”den goda kulturens automatiskt goda verkningar”.⁴³ Men moms-sänkningen handlade ju om priset på en vara och sambandet mellan sänkta priser, ökat läsintresse och höjd litteraturkvalitet genomlystes aldrig i debatten. I det kulturpolitiska beslutet att sänka bokmomsen fanns istället en genklang av Adam Smiths tidiga teorier i vilka handelsvarans värde bygger *både* på dess skönhet och dess användning.⁴⁴ Dessa vederlade Smith själv 1776, och som John Guillory påpekat är det inte ”det goda” som senare tiders ekonomi omsatt: ”Economists have been impressed by something quite different from [Adam] Smith’s ’good’ – the fact that the economy is no respecter of persons, or personal economies, or any unquantified ’good’. The economy knows only ’goods’, that is, commodities, whose values in exchange, or money-prices, do not reflect *any* individual’s actual estimation of their worth within a personal economy.”⁴⁵

Företagsekonomerna Ahlmark och Brodin har givetvis reda på skillnaden mellan ”good” och ”goods”, och bakom SvFs arbete för moms-sänkningen, som betecknats som ett tidigt exempel på en ovanligt lyckad lobbykampanj, finns ett tydligt intresse bakom det intresselösa.⁴⁶

Nu ligger det i sakens natur att affärsmän verkar för sin egen ekonomiska framgång, och gärna i termer av det gemensamma goda. Mer förvånande är att uppslutningen bakom idén var så stor, ja i det närmaste total. Litteratur och läsning, fenomen med en förmodat inneboende, självalstrande godhet, kom att utgöra kärnan i en kulturpolitisk reform som syftade

till att fler skulle läsa och att kvaliteten och variationen i utgivningen skulle öka, trots att det i grund och botten handlade om skattesatsen på boken som handelsvara. Litteraturen blev ett alibi för boken, estetiken för ekonomin.

POLITIK?

Ser man förefintligheten av böcker i ett samhälle genom ett ranciërskt raster, med boken som ett fenomen som tilldelas en uppgift och en plats, reser sig följande centrala frågor: Hur synliga och åtkomliga är böcker för oss; vilka böcker syns och var syns de; vad innehåller de böcker som syns mest och de som syns minst eller som inte alls ges ut; vad påverkar synlighetsgraden hos böckers och olika sorters innehåll; står bokens synlighet i relation till hur mycket och vad folk läser; vad är det som gör att vissa läser mycket och andra inte alls; vad är det som gör att vi läser olika typer av texter?

Med moms-sänkningens estimerade försäljningsökning skulle förvisso fler böcker bli möjliga att erfara men betydde det att de kulturpolitiska målen uppfylldes, det vill säga att de mera djuggående, samhällsförändrande processer sattes igång som jag menar att man kan uppfatta som besläktade med Rancières tankegångar kring delandet av det erfärbara och politik som en aktivitet som ”omformar fördelningen av det som är möjligt att erfara”?⁴⁷ Den frågan skall undersökas i det följande liksom huruvida den förändring i bokens distributionssystem som moms-sänkningen innebar var ett utslag av politik i Rancières mening eller enbart rörde sig om finanspolitiska effekter, om statligt inkomstbortfall som fick kompenseras med höjd moms på eller minskade bidrag till något annat.

Efter moms-sänkningen ökade bokförsäljningen påtagligt under några år. Med lite längre tidsperspektiv tycks det dock svårare att se att någon av de utlovade eller kända effekterna, annat än statens inkomstbortfall, uppstått eller bestått. En mycket summarisk översikt ger

vid handen att de svenska barnen inte tycks ha blivit ”smartare” – åtminstone inte på ett sätt som visar sig i skolresultat, att de grupper som tidigare inte läste alls eller läste lite inte läser mer och att utgivningen av det som kan betecknas som kvalitetslitteratur inte tycks vare sig större eller mer varierad än före 2002. Sverigedemokraternas framgångar i det senaste valet tyder inte på att toleransen blivit större i landet och när det gäller levnadsstandarden kan man med hjälp av Statistiska centralbyråns jämförelser av perioden 2005–2010 konstatera att den disponibla inkomsten förvisso ökade ”relativt starkt” och att ”det stora flertalet fått ett större konsumtionsutrymme och en bättre ekonomisk standard”, men också att andelen personer som hade så svag ekonomi att de riskerade att hamna i fattigdom ökade med 50 procent under samma period.⁴⁸ Man kan också konstatera att statens inkomstbortfall under de snart tretton år vi haft med 6 procents moms uppgår till åtminstone 13 miljarder, räknat på 1998 års siffror och finansdepartementets beräkningar, eller, om man räknar som i SvFs analys och med 1998 års siffror, drygt 8 miljarder kronor.⁴⁹

När det gäller läsningen är det svårt att få fram exakta siffror men några olika undersökningar ger följande besked: Enligt SCB har andelen svenskar som anger att de ”läst någon bok” minst en gång i veckan under de senaste 12 månaderna” vuxit från 28 procent 1988 till 39 procent 2012. ”Ökningen ägde framför allt rum under 2000-talets inledande år, vilket utöver sänkt bokmoms kan relateras till nya försäljningsställen, ökad pocketutgivning och en deckarvåg med många storsäljande författare”.⁵⁰ Efter toppnoteringar 2005 och 2006 kan en svag nedgång noteras.⁵¹ I en undersökning som rör åren 2006–2007 skriver SCB å andra sidan, under rubriken ”Läsvanor minskar överlag”: ”Bokläsandet fortsätter att minska bland män i alla åldrar. Inte ens var tredje man läser idag i en bok varje vecka. Bland kvinnor gör nästan hälften det. Bland dem fortsätter läsan-

det att öka, om än inte bland de yngre”.⁵² Den andel personer som anger att de *inte* har läst någon bok under de senaste 12 månaderna ligger, enligt årsboken för 2014, på samma nivå bland kvinnorna 1988 som 2012, 11 procent, men bland männen har den vuxit från cirka 20 procent till 26 procent 2012.⁵³ Åren efter momssänkningen läste LO-anslutna män mindre än de gjorde före sänkningen.⁵⁴

Om man försöker göra sig en bild av hur det gick med volymökningen och försäljnings-siffrorna och tar hjälp av SvFs branschstatistik, vilken täcker medlemsförlagen (som står för cirka 70 procent av försäljningen av allmänlitteratur), får man följande resultat. År 2000 sålde förlagen böcker för 1,839 miljarder. 2002 ökade försäljningen till 2,167 miljarder. 2007 inträder toppnoteringen 2,465 miljarder och 2013 är siffran nere i 1,819 miljarder kronor, en lägre nivå än år 2000.⁵⁵ Försäljningen har alltså gått ner kraftigt under senare år – mellan 2007 och 2013 med 20 procent i löpande priser. Tar man hänsyn till prisutvecklingen, noterar SvF, ”var nedgången större”.⁵⁶

När det gäller bokpriserna konstaterar SCB, under rubriken ”Bokpriserna fick inte den utveckling som motiverades av momssänkningen”, att ”[s]edan sänkningen genomfördes och fram till april 2004 sjönk konsumentpriserna på böcker med 7,1 ± 2,1 procent. Denna siffra kan jämföras med målet för momssänkningen som – med hänsyn till momssänkningen och med justering för den allmänna prisutvecklingen (inflationen) – var en sänkning på 11,6 procent.”⁵⁷

Slutligen ger några uppgifter om försäljning kopplat till genre en inblick i vilken litteratur som expanderat efter momssänkningen. Ett enkelt sätt att skaffa sig en bild är att studera vari den bäst säljande litteraturen består.⁵⁸ I en omfattande statistisk genomgång av svensk kriminallitteratur 1977–2010 skriver Karl Berglund att ”[k]riminallitteratur har stått för en exceptionellt stor del av de bästsäljande böckerna i Sverige under 2000-talets första de-

cennium”.⁵⁹ De tio bäst säljande skönlitterära titlarna i inbundet format 2004–2010 utgjordes till 60,0 procent av svensk kriminallitteratur.⁶⁰ Ser man till de 40 bäst säljande titlarna under samma period – alla genrer medräknade – svarar kriminallitteraturen för 37,1 procent, övriga svenska romaner för 15,4 procent, översatt skönlitteratur exklusive kriminallitteratur för 11,1 procent och översatt kriminallitteratur för lika stor del.⁶¹ Facklitteraturen står för 18,2 procent och barn- och ungdomslitteraturen för 7,1 procent.⁶² De bäst säljande titlarna inom kriminallitteraturen torde sålunda höra till de enskilda titlar som erhållit störst bidrag från staten i form av momsänkning.

VÄRDETS PRIS

”[Det är] tveksamt”, menade Moderaterna i en av sina motioner från år 2000, ”om staten genom bidrag skall styra utbudet av vilken litteratur som skall publiceras”.⁶³ De avsåg då de produktions- och distributionsstöd som vid tiden bland annat möjliggjorde ”att böcker som annars inte skulle ha givits ut, nu har möjlighet att tryckas”.⁶⁴ ”Som alla stöd av detta slag är deras inverkan på bokköp liten”, påpekade partiet och föreslog i en annan motion att momsänkningen skulle kunna ”finansieras genom att statliga bidrag till bokens befrämjande dras in för att kompensera den eventuella skatteförlust som kan uppkomma”.⁶⁵

Men mellanskillnaden mellan normalskattesatsen och reducerade skattesatser utgör en skatteutgift, och i *Budgetproposition för 2014* förklarar regeringen att ”skatteutgifter påverkar statsbudgetens saldo och kan därför jämföras med stöd på budgetens utgiftssida”.⁶⁶

Momsänkningen på böcker är alltså att betrakta som ett statligt stöd. Även om saken skulle behöva undersökas mera ingående tyder mycket på att stödet i kombination med bokmarknadens struktur och mekanismer under de år som studerats här om inte styrt så i alla fall påverkat litteraturutbudet, dock inte i den rikt-

ning som de kulturpolitiska målen föreskrev. De bästsäljande genrererna och författarna sålde ännu bättre och de som redan läste läste gärna mer av författare de redan läst.⁶⁷ Dessutom växte andelen som inte läser alls och de som tidigare läst lite, läste ännu mindre efter momsänkningen.

I sitt efterord till Rancières *The Politics of Aesthetics*, menar Slavoj Žižek att politik och demokrati är synonyma och att ”the basic aim of antidemocratic politics always – and by definition – is and was depoliticization, i.e. the unconditional demand that ‘things should return to normal’, with each individual doing his or her particular job”.⁶⁸ Jag menar inte att momsänkningen var antidemokratisk men det jag har velat undersöka kan däremot sägas handla om huruvida marknaden klarade av att genomföra en politik kring läsning och litteratur vars ambition var besläktad med det Rancière betecknar som politik. En sådan politik går nämligen emot marknadsmekanismernas egen logik kring hur handel med varor fungerar, där redan utmejslade och trogna konsumentgruppers efterfrågan stimuleras och styr utbudet och där kommersiellt framgångsrika koncept repriserar så många gånger som möjligt.

Man måste nog konstatera att marknaden i de flesta avseenden inte klarade det. De strukturer som formar vilka som läser och vad de läser förändrades inte av momsänkningen. Istället stärktes mekanismerna i det rådande systemet för distributionen av bokens synlighet. Det verkar alltså krävas andra typer av fördelningspolitik för att möblera om i läs- och litteraturgemenskapen. Debatten kring momsänkningen på böcker i Sverige 2002 handlade huvudsakligen om litteraturens värde, ett värde som ansågs motivera att boken inte skulle betraktas som vilken handelsvara som helst. Boken kom att göra politik, politik i ordinarie mening, och den gjorde det för att den kopplades till litteraturens värde. Det värdet rymmer en dröm om självalstrande godhet. Det är ett värde marknaden sätter pris på.

1. Regeringens proposition 2001/02:1. *Budgetproposition för 2002*, Stockholm 2001, s. 204.
2. Motion 2000/01:Ub227. *Läsning* (FP), s. 6; Roger E. Stoddard, "Morphology and the Book from an American Perspective", i *Printing History* 1987:17, s. 2.
3. År 2010 saknade en tredjedel av de svenska kommunerna bokhandel. "Hundra boklådor i farozonen", i *Dagens Nyheter* 2010-10-22.
4. Jfr Jacques Rancière, "Litteraturens politik", övers. Kim West, i *Tidskrift för litteraturvetenskap (TFL)* 2007:1-2, s. 17-34, s. 18 från vilken text citaten kommer. Svenskans "sinnlig" har i mitt tycke en i sammanhanget malplacerad sensuell klang varför jag väljer att översätta *sensible* med *erfarbar*. Själva "(för)delandet" administreras så att säga inte av en definierad instans utan formerna för in- respektive exklusion utgör snarare ett slags matris för själva det sinnliga erfandet av livet ("sont d'abord configurées au sein même de l'expérience sensible de la vie". Christine Palmiéri, "Jacques Rancière: 'Le partage du sensible'", i *ETC* 2002:59, s. 34-40, s. 34 (intervju med Rancière).
5. Ordet "reveals" i följande mening förtydligar hur Rancière menar att det fungerar: "The distribution of the sensible reveals who can have a share in what is common to the community [...]." Jacques Rancière, *The Politics of Aesthetics* (2000), övers. Gabriel Rockhill, London/New York: Continuum, 2011, s. 12.
6. *TFL* 2007:1-2, s. 18.
7. Jacques Rancière & David Panagia, "Dis-senting Words. A Conversation with Jacques Rancière", i *diacritics* 2000:30.2, s. 113-126, citat s. 115; "Politics is primarily conflict over the existence of a common stage and over the existence and status of those present on it." Jacques Rancière, *Disagreement. Politics and Philosophy* (1995), övers. Julie Rose, Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 1998, s. 26f. I Jacques Rancière, *The Politics of Literature* (2006), övers. Julie Rose, Malden/Cambridge: Polity Press, 2011, s. 3 kan man notera att beskrivningen av "politics" låter som en beskrivning av *le partage du sensible*.
8. Motion 1993/94:Sk645. *Sänkt bokmoms* (KDS).
9. SvFs utredningar är författade av Dan Ahlmark och Bengt Brodin. Statens kulturråds analys togs fram av Johan Hagman och Kulturdepartementets av John Erik Forslund.
10. Dan Ahlmark & Bengt Brodin, *Att sänka bokmomsen, en analys*, Stockholm: Svenska Förläggareföreningen, Föreningen Svenska Läromedelsproducenter, 2000, s. 3, 7. Hädanefter refererar jag till analysen som (1).
11. *Ibid.*, s. 7.
12. Motion 2000/01:Kr344. *Läsförbättringsavgifter* (V), s. 4; motion 2000/01:Sk705. *Sänkt bokmoms* (M), s. 1.
13. Motion 2000/01:Ub227. *Läsning* (FP), s. 1, 7.
14. "Sänk bokmomsen så får vi smartare barn", i *Aftonbladet* 2001-04-21.
15. *Ibid.*
16. Ahlmark & Brodin 2000 (1), s. 26. Enligt "SCB:s Redovisning. Prisutvecklingen på böcker och tidskrifter" i SOU 2002:66. Bokpriskommissionens delrapport 1. *Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter*, Stockholm 2002, s. 9 innebär momssänkningen, "allt annat lika", "en sänkning av prisnivån med 15,2 procent". Senare, i *Statistisk årsbok för Sverige 2008*, Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2008, skriver SCB, s. 613, att sänkningen "med hänsyn till momssänkningen och med justering för den allmänna prisutvecklingen (inflationen) – var en sänkning på 11,2 procent".
17. Ahlmark & Brodin 2000 (1), s. 26.
18. *Ibid.*, s. 5, 36.
19. *Sänkt bokmoms. Undersökning och analys*, Stockholm: Statens kulturråd, 2000, s. 23f. Jfr Ahlmark & Brodin 2000 (1), s. 22.
20. *Sänkt bokmoms. Undersökning och analys*, 2000, s. 23f.
21. *Ibid.*, s. 23, 25.
22. Ahlmark & Brodin 2000 (1), s. 29-32.
23. *Sänkt bokmoms. Undersökning och analys*, 2000, s. 25.
24. Ytterligare en intressant effekt, som det dock inte finns utrymme att behandla här, var att momssänkningen innebar ett avsteg från den princip om enhetlig beskattning som infördes 1990-91 i det som brukar kallas "århundradets skattereform" och som fortfarande skall vara

- vägledande för lagstiftningsarbetet. RiR 2010:11. *Enhetlig beskattning?*, Stockholm: Riksrevisionen, 2010, se t.ex. s. 7.
25. *Sänkt bokmoms. Undersökning och analys*, 2000, s. 29. De genomsnittliga priselasticiteterna i de tre scenarier kulturrådet räknat på är 0,5, 1,0 respektive 1,5. Hagman använder till skillnad från Ahlmark och Brodin positiva tal men de avser alltså samma elasticitetsnivåer, jfr *ibid.*, s. 21.
 26. *Ibid.*, s. 20.
 27. Ahlmark & Brodin 2000 (1), s. 17.
 28. *Ibid.*, s. 19f., 29–32.
 29. *Ibid.*, s. 20.
 30. *Ibid.*, s. 5, 32.
 31. John Erik Forslund, *Kulturpolitiska effekter av en eventuell sänkning av bokmomsen. En rapport*, Stockholm, Kulturdepartementet, 2000, s. 37. Se även *Sänkt bokmoms. Undersökning och analys*, 2000, s. 23–26.
 32. Forslund 2000, s. 40. Ett fullt genomslag skulle ha inneburit 8,2 procents prisminskning. *Ibid.*
 33. *Ibid.*
 34. *Ibid.*, s. 45.
 35. *Ibid.*, s. 42, 45; *Sänkt bokmoms. Undersökning och analys*, 2000, s. 23–25.
 36. Regeringens proposition 2001/02:45, *Sänkt mervärdesskatt på böcker, tidskrifter, m.m.*, Stockholm 2001, s. 43.
 37. Skatteverkets ställningstaganden 2007-12-06, ur avsnitt 4. Texten är korrekt citerad, med felskrivningar. KN-nummer 4911 avser ”Andra tryckalster, inbegripet tryckta bilder samt fotografier” och rymmer bl.a. reklamtryckalster och affärskataloger. Se *Europeiska unionens officiella tidning* 2009-10-31, s. 335.
 38. *Ibid.*, s. 334f.
 39. Se exempelvis Motion 2000/01:Ub227 (FP), passim och Ahlmark & Brodin 2000 (1), s. 38f.
 40. Beskrivningen av processen bygger på John Guillory, *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago: The University of Chicago Press, 1994, kapitel 5 och Mary Poovey, *Genres of Credit Economy. Mediating Value in Eighteenth- and Nineteenth-Century Britain*, Chicago: The University of Chicago Press, 2008, kapitel 5. Se även Anders Mortensen, ”Litteraturens värde och värden”, i Anders Mortensen (red.), *Litteraturens värden*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion 2009, s. 7–23.
 41. Ranciére, *The Politics of Aesthetics*, 2011, s. 13.
 42. *TFL* 2007:1–2, s. 18.
 43. Magnus Persson, *Den goda boken. Samtida föreställningar om litteratur och läsning*, Lund: Studentlitteratur, 2012, s. 32. Studien fokuserar på skolan och lärutbildningen men likheterna med den här aktuella debatten är slående.
 44. Guillory 1994, s. 315.
 45. *Ibid.*, s. 300.
 46. Angående SvFs lobbying, se t.ex. ”Folk vill samlas kring något positivt”, i *Dagens media* 2004:11, s. 28; info på webbsidan Ahlmark konsultfirma, <http://competitive.strategy.dinstudio.se/1/6/uppdrag/> (hämtad 2014-10-28).
 47. ”Political activity reconfigures the distribution of the perceptible”, Jacques Ranciére, *The Politics of Literature*, 2011, s. 4. Meningen finns inte i den tidigare nämnda artikeln i *TFL*. Jfr det tidigare citerade ”Politics is an activity of reconfiguration...” som har en delvis annorlunda innebörd. Glidningar som dessa tycks förekomma ganska rikligt hos Ranciére men kan kanske ibland ha med översättningarna att göra.
 48. Levnadsförhållanden rapport 124, *Levnadsstandard i Europa*, Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2012, s. 12. Med ”risk för fattigdom” avser SCB att ”individerna har en disponibel inkomst som understiger 60 procent av landets medianinkomst” (*ibid.*, s. 11). Att en sänkt bokmoms skulle påverka landets ekonomiska strukturer i dessa avseenden är en absurd tanke men den kom som jag visat till uttryck hos bl.a. SvF och FP.
 49. SOU 2005:12: *Bokpriskommissionen, slutrapport*, s. 113; Ahlmark & Brodin 2000 (1), s. 17. Kostnaderna för exempelvis Skatteverkets hantering av momsfrågor är inte inräknad.
 50. *Statistisk årsbok för Sverige 2014*, Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2014, s. 487.
 51. *Ibid.*
 52. Levnadsförhållanden, rapport 118, *Fritid*

- 2006–2007, Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2009, s. 16.
53. Ibid.
 54. *Läsa böcker. Hur läsandet av böcker har förändrats bland olika grupper av anställda*, Stockholm: Löne- och välfärdsenheten, LO, 2004, s. 1 och passim. Se även SOU 2005:12, s. 104, 114.
 55. Svenska Förläggareföreningens hemsida, introduktion till Branschstatistik; <http://www.forlaggare.se/branschstatistiken>, diagrammet ”Förlagens försäljning i fasta inflationskorrigerade priser Mkr exkl. moms” (hämtad 2014-10-26). Försäljningen är omräknad till 2013 års prisnivå enligt KPI. Försäljningsstatistiken är hämtad från Svenska Förläggareföreningens *Branschstatistik 2013*, Stockholm: Svenska Förläggareföreningen, 2014, s. 6, tabell A1 men är tydligare framställd på hemsidan. Statistiken omfattar e-böcker. 2012 stod e-boken för 1 procent av förlagens totala intäkter, 2013 stod den för 2 procent (ibid., s. 3).
 56. Svenska Förläggareföreningens hemsida, introduktion till Branschstatistik; <http://www.forlaggare.se/branschstatistiken> (hämtad 2014-10-26).
 57. *Statistisk årsbok för Sverige 2008*, s. 613.
 58. Att titta på antal utgivna titlar kunde också vara intressant men det säger inget om fördelningen av antal sålda exemplar. En titel kan mycket väl säljas i fler exemplar än flera hundra andra titlar tillsammans.
 59. Karl Berglund, *Deckarboomen under lupp. Statistiska perspektiv på svensk kriminalföreläsning 1977–2010*, Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, Uppsala universitet, 2012, s. 113.
 60. Ibid. Bästsäljarlistorna är framtagna av SvF. Det rör sig om de tio bäst säljande titlarna per år under sju år. De 60 procenten består av 42 titlar inom deckargenren bakom vilka står 16 författare eller författarpar. Bonnierförlagen har gett ut hälften av de 42 titlarna och svarar tillsammans med Piratförlaget för 81 procent av utgivningen. Camilla Läckberg är den som haft flest titlar på listan under perioden, sex stycken närmare bestämt. Ibid., s. 80, 89. Berglund ger också några historiska siffror som jämförelse: Under 1950-talet bestod i snitt 18,6 procent av bästsäljarna av deckare, under 1960-talet 25,8 procent, perioden 1970–74 rörde det sig om 9,5 procent och 1976–79 om 4,1 procent. Berglund, s. 96 med vidare referenser.
 61. Ibid., s. 92. Topp 40-listorna redovisar de 40 bäst säljande titlarna inom skönlitteratur, facklitteratur och barn- och ungdomslitteratur, svenska original och översatta titlar, inbundet och pocket samlat. Ibid., s. 80, 113.
 62. Ibid., s. 92.
 63. Motion 2000:01:Sk303. *Bokmomsen* (M), s. 1.
 64. Ibid.
 65. Ibid., Motion 2000/01:Sk705. *Sänkt bokmoms* (M), s. 1.
 66. *Budgetproposition för 2014, 2013/14:1 Utgiftsområde 17*, s. 37–38. Man påpekar också att ”[a]vvikelse från en likformig beskattning utgör en skatteförmån om t.ex. en viss grupp av skattskyldiga omfattas av en skattelättnad i förhållande till en likformig beskattning” (ibid.)
 67. Om positiv spiraleffekt inom bästsäljande genrer se Berglund 2012, s. 115; om hur momssänkningen påverkade läsandet se SOU 2005:12, s. 112. Bokköpare som i en undersökning ombetts ranka de viktigaste faktorerna vid val av titel placerade ”redan läst författaren” högst, över pris och recensioner. Angus Phillips, ”How Books Are Positioned in the Market. Reading the Cover”, i Nicole Matthews & Nickianne Moody (red.), *Judging a Book by Its Cover*, Aldershot: Ashgate, 2007, s. 21.
 68. Slavoj Žižek, ”The Lesson of Rancière”, efterord i Rancière, *The Politics of Aesthetics*, 2011, s. 70.

SUMMARY

The Price of Democracy and the Value of Literature. Books, Politics, and the Literary Market with Respect to the 2002 Reduction in VAT on Books in Sweden

In 2002 the VAT (value added tax) on books in Sweden was reduced from 25 % to 6%. The reduction was effected in response to a cultural policy, whose aim was to "improve the conditions for literature and reading" and "stimulate a diversified output of high quality literature and increase access to and interest in literature among all groups in society". The reduction of VAT, which granted books an exception to the rule on uniform commodity taxation, was preceded by intense political debate as well as a lobbying campaign run by the Swedish Publishers' Association. This article examines the relation between reading, literature and the book as an artefact and commodity, and claims that the book has political effects due to its nature as a medium of linguistic content. In terms of the concepts of reading and literature, both of which were understood as phenomena with inherent edifying and beneficial qualities, the book as a commodity was endowed – by the market, the media, and by politicians – with certain ideological values. In the discourse of this debate, the concept of "consuming/purchasing books" was transformed into "the reading of literature". The reduction in VAT on the book as commodity was justified by an assumed connection between a certain material form of documents – books – and the valuable consequences that the use of such documents was believed to generate. Upon examination, reducing the VAT did not produce the expected results: that is the price of books did not diminish as it should have done. The objectives of government cultural politics – namely to produce new and increasing numbers amongst Sweden's general readership – were not achieved. Jacques Rancière's concepts "the distribution of the perceptible", and "politics" are used to problematize the role both of the book, and of the market in cultural politics.

Keywords: VAT on Swedish books, material culture of the book, book economics, cultural economics, Swedish book market, cultural policy

